

Козубенко Л. М.

<https://orcid.org/0009-0003-8835-9375>

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

КОНЦЕПЦІЯ ДИТИНСТВА І ЗЕМЛІ В ТРИЛОГІЇ УЛАСА САМЧУКА «ВОЛИНЬ»

У статті розглянуто концепцію дитинства і землі у трилогії У. Самчука «Волинь». Звернено увагу на те, що У. Самчук показує формування нової особистості героя шляхом занурення його в світ дитинства та юності, відтворюючи при цьому етапи народження нової свідомості.

З'ясовано, що земля у творчому баченні письменника постає не просто матеріальною цінністю, а першоосновою буття, живою силою, що формує внутрішній світ людини та визначає справжню міру її достатку. У романі-трилогії «Волинь» Улас Самчук з особливою виразністю відтворює повсякденне життя селянства, їхній уклад і працю, акцентуючи на драматичній залежності людини від землі. Саме вона наповнює існування селянина змістом, вимагає наполегливої праці, знання і відповідальності господаря. Мотив володіння власним наділом наскрізно пронизує весь твір: від прагнення придбати землю й уміння її обробляти – до турботи про збереження та передачу наступним поколінням. Для героїв «Волині» земля стає центральною життєвою цінністю, адже саме вона утверджує людину як господаря, надає їй відчуття повноти буття й визначає сенс життя.

Визначено, що роман «Волинь» насичений драматичними подіями, які дозволяють показати живі, щирі образи селян із їхніми внутрішніми переживаннями, емоціями та унікальною психологією. Незмінним центром наративу залишається прагнення героїв знайти сенс життя та визначити своє місце на рідній землі, що надає твору глибокого філософського та духовного звучання.

Констатовано, що герої У. Самчука, закликаючи до змін, усвідомлюють: розрив із рідною землею, особливо через колективізацію, загрожує не лише фізичним виживанням, а й духовним зубожінням. Відірваність від землі стає джерелом голоду, морального спустошення та втрати національної ідентичності, адже земля для селянина – не тільки ресурс, а фундамент його буття й духовності.

У статті доведено, що трилогія У. Самчука «Волинь» вирізняється поліфонічною структурою, що виявляється в багатоплановості сюжетів і мотивів. Головним лейтмотивом твору є пробудження національної свідомості серед селян, яке автор подає як основу існування та розвитку української нації. Цей мотив стає особливо виразним через переплетення ключових тем – землі, духовного життя народу та формування людини нового типу. Одним із провідних образів і символів роману є земля, яка постає в різних значеннях: від конкретного ґрунту до ширшого, метафоричного розуміння як батьківщини, що уособлює зв'язок людини з рідною землею та її культурною і духовною спадщиною.

Ключові слова: концепція, дитинство, земля, трилогія, образ, письменник, герой, твір.

Постановка проблеми. У своїй трилогії «Волинь» У. Самчук показує формування нової особистості героя шляхом занурення його в світ дитинства та юності, відтворюючи при цьому етапи народження нової свідомості

Земля у творчому баченні письменника постає не просто матеріальною цінністю, а першоосновою буття, живою силою, що формує внутрішній

світ людини та визначає справжню міру її достатку. У романі-трилогії «Волинь» Улас Самчук з особливою виразністю відтворює повсякденне життя селянства, їхній уклад і працю, акцентуючи на драматичній залежності людини від землі. Саме вона наповнює існування селянина змістом, вимагає наполегливої праці, знання і відповідальності господаря. Мотив володіння власним наділом

наскрізно пронизує весь твір: від прагнення придбати землю й уміння її обробляти – до турботи про збереження та передачу наступним поколінняам. Для героїв «Волині» земля стає центральною життєвою цінністю, адже саме вона утверджує людину як господаря, надає їй відчуття повноти буття й визначає сенс життя. З огляду на це особливої ваги набуває необхідність глибшого осмислення взаємозв'язку концепції дитинства і землі в трилогії У. Самчука «Волинь».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературна спадщина Уласа Самчука становить виняткову духовну цінність і слугує потужним джерелом морального виховання та світоглядного збагачення особистості. Осмислення його творчості розпочалося ще у 30-х роках ХХ століття, коли з'явилися перші наукові розвідки, присвячені аналізу доробку письменника. Відтоді мистецька вагомість і художня довершеність творів Самчука незмінно привертають увагу дослідників і залишаються актуальними в колі літературознавчих студій. Досліджували життєвий шлях та літературну творчість У. Самчука такі науковці, як В. Вакульчик [1], М. Гон [2], А. Жив'юк [3], І. Русак [4], А. Фасоля [7], Г. Чернихівський [8], В. Шевчук [9] та ін. В зазначених роботах розглядаються витoki художньої своєрідності автора, досліджується спосіб викладення думки, специфіка стилю, тематика творів.

Однак, незважаючи на певну кількість праць, присвячених творчості У. Самчука, в сучасному літературознавстві і критиці бракує досліджень, які в достатній мірі висвітлювали б концепцію дитинства і землі у трилогії У. Самчука «Волинь».

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є дослідити концепцію дитинства і землі в трилогії Уласа Самчука «Волинь».

Виклад основного матеріалу. Особистісне становлення людини бере свій початок у ранні роки, коли формується світосприйняття й закладаються духовні орієнтири. Саме до цього витoku звертається Улас Самчук, із щирим піднесенням змальовуючи рідну землю та багатство емоцій, народжених спогляданням довколишнього світу. Його «Волинь» постає як розлоге поетичне полотно, сповнене світла й гармонії, що звучить немов гімн життєвій радості, красі буття та величній, вічно молодій природі.

Світ дитинства постає для письменника особливою, майже казковою реальністю, до якої він ставиться з глибокою любов'ю та ніжністю. Уважно вслухаючись у почуття, мрії й зацікавлення дітей, що лише починають пізнавати навко-

лишне життя, автор тонко передає внутрішній світ малечі й багатство їхніх перших вражень.

Освоєння навколишнього світу в епопеї бере початок із близького й знайомого – рідної місцевості, що поступово відкриває героєві закони життя. Пейзаж у творі не зводиться лише до описового елемента: він органічно вплітається в тканину буття, формує атмосферу подій і водночас віддзеркалює душевні стани персонажів, їхні емоції та внутрішні порухи. Такий спосіб художнього мислення має глибоке коріння в усній народній творчості, де природа здавна виконувала психологічну функцію, допомагаючи створити відповідний настрій. Улас Самчук послідовно продовжує цю художню лінію, наголошуючи на значущості народних звичаїв і свят у формуванні духовності. З особливою теплотою письменник змальовує підготовку до Різдва, акцентуючи на старанності й урочистості дитячого ставлення до обрядових дій: «Турбота про сіно на покуть і дідуха з житніх снопів лягає на плечі Володька, і він береться до неї з надзвичайною ретельністю – дай, Боже, щоб кожен так дбав про свої справи. Він носить сіно, розстеляє його повсюди, смітить, а вигляд при цьому має такий поважний, немов священик, що звершує врочисту службу в храмі» [5, с. 125].

Моральний фундамент персонажів закладається ще в ранні роки, коли в дитячій свідомості утверджуються повага до батьків, відчуття приналежності до роду, любов до землі та відповідальне ставлення до неї. Саме крізь таку систему цінностей у романі «Волинь» розгортається широка картина життя українського народу, показана в багатстві форм і виявів. Історія родини Довбенків стає художнім уособленням цілого краю – з його природною красою, віковими традиціями, звичаями та щоденним селянським буттям. Хутір Довбенків у творі набуває символічного значення. Як слушно зауважує В. Шевчук, це простір, що концентрує в собі модель українського селянського світу, де на перший план виходить не доля окремого героя, а історія роду як основи національного буття [9, с. 31]. Епопея «Волинь», подібно до «Зачарованої Десни» О. Довженка, має виразні риси автобіографічності. Постає головний герой – Володька Довбенка – є художнім віддзеркаленням самого Уласа Самчука: через його світосприйняття, пошуки істини та намагання осмислити закономірності життя автор передає власний досвід. Значна частина подій у трилогії спирається на реальні факти, а персонажі часто мають прототипів у найближчому колі письменника: імена матері, братів і сестер у романі збігаються з іменами членів

родини У. Самчука, що ще більше посилює документальну основу твору.

У романі «Волинь» саме земля стає тією силою, що визначає вчинки та життєві орієнтири персонажів, істотно впливаючи на їхній вибір і поведінку. Водночас Улас Самчук свідомо зосереджує художню увагу на образі господаря – людини, яка не підкоряється обставинам, а сама творить власну долю. Це герой-діяч, «завойовник землі», котрий відкидає пасивне страждання й прагне власними зусиллями вибороти щастя та впорядкувати своє життя.

Улас Самчук осмислює образ землі значно ширше, ніж уявлення про неї як про стихійну чи «темну» силу. У його художній концепції вона постає джерелом морального очищення, здатним повернути людину до етичних засад і вивести її з духовної деградації. Саме тому традиційний селянський лад, сформований багатовіковим досвідом, сприймається письменником як гармонійно вибудована система, у якій кожен елемент працює на підтримку хліборобської культури та неперервності народних звичаїв.

Зображуючи вільну, осмислену працю хлібороба на власній землі, письменник свідомо протиставляє її примусовій колективній роботі, що була нав'язана селянству й призвела до спустошення країни та трагедії голоду. Наслідком такої політики, прикритої удаваною «турботою про землю», стало духовне й господарське запустіння, коли замість врожаю «на полях піднялися лише дикі бур'яни». Улас Самчук переконаний: там, де панує примус і знеособлена колективна воля, не може існувати справжній поступ. Натомість він обстоює модель суспільства як єдності вільних особистостей, поєднаних спільними цінностями й добровільною відповідальністю. Письменник неодноразово підкреслює, що знищення приватної власності було одним із значущих зрушень в денационалізації українців. Людина, позбавлена права господарювати, втратила здатність діяти самостійно, проявляти ініціативу й творче мислення. Вона була зведена до ролі безіменного елемента системи, «гвинтика» у велетенському механізмі, де особистість нівелюється, а життя замикається в межах щоденної боротьби «за шматок хліба, речі, дах над головою й місце в нескінченній черзі» [5, с. 81]. Таке неприйняття спільної, безликої праці яскраво виявляється й у світогляді Матвія Довбенка. Для нього власна земля – це простір свободи й гідності, про що він говорить з граничною відвертістю: «Не до душі мені те спільне. На своєму – сам собі господар: хоч пра-

цюй, хоч перепочинь... Тут я пан». Саме тому, коли постає питання розподілу панських земель, Матвій відмовляється брати в цьому участь, наголошуючи, що не спокушається на чуже: «Я на своєму віку прожив, на своїй землі дітей хлібом годував і хотів би так само – на своєму – й кістки покласти» [6, с. 491]. У цих словах виявляється глибоко вкорінене селянське розуміння власності як моральної та життєвої опори.

Розмірковуючи над проблемою, Улас Самчук не обмежується критикою ганебної політики щодо землі, він прагне з'ясувати й глибинні причини її реалізації. На думку письменника, основою української душі є саме земля, тож ті, хто прагне заволодіти нею, автоматично отримують можливість впливати й на духовний світ народу. Така залежність пояснює, чому експлуатація землі часто супроводжується моральним і культурним поневоленням українців.

У романі «Волинь» Улас Самчук майстерно відтворює життя селян, їхній побут і щоденні турботи, одночасно висвітлюючи гостру проблему землі – головної опори існування людини, що вимагає невтомної праці та вміння господарювати. З цією землею нерозривно пов'язана духовна сутність героїв, їхні моральні принципи та соціальні закони. Мотив володіння власним полем є наріжним в усьому творі: від придбання землі, догляду за нею, пошуку нових наділів до передачі їх нащадкам. Для персонажів «Волині» земля є найважливішою цінністю, адже вона формує їх як господарів, надає життя сенс і визначає людську повноцінність. Виявляючи найболючіші проблеми волинського села – стан ґрунту та процес становлення національної ідентичності – У. Самчук поступово зближує ці теми, щоб у фіналі об'єднати їх в одну центральну проблему: проблему власної землі та власної країни, без якої фізичне й духовне існування героїв неможливе [7, 69].

Роман «Волинь» насичений драматичними подіями, які дозволяють показати живі, щирі образи селян із їхніми внутрішніми переживаннями, емоціями та унікальною психологією. Незмінним центром наративу залишається прагнення героїв знайти сенс життя та визначити своє місце на рідній землі, що надає твору глибокого філософського та духовного звучання.

Серед ключових персонажів роману «Волинь» особливе місце займає Матвій Довбенко. Письменник наділяє його характеристиками типової волинської людини-господаря: працюючого, чесного, дбайливого, для якого праця стає природною стихією: «Робота в його руках горить, а земля під

ногами гнеться» [5, с. 118]. Любов до землі у Матвія, як і в інших селян, передається спадково. Улас Самчук підкреслює глибоку єдність людини з землею: вона є джерелом життя, з якого людина постає і в якій, зрештою, повертається.

У своєму творі Улас Самчук часто персоніфікує землю, наділяючи її рисами живого організму. Автор активно застосовує метафору як інструмент мислення й пізнання, завдяки чому земля постає як істота, здатна діяти і відчувати. Вона має власну фізіологічну «будову» й виконує фізичні дії, водночас набуваючи людських рис характеру. Так, у романі вона постає як вища цінність і джерело життя. У деяких фрагментах земля описується як жива, емоційна сутність: «Земля тріпотіла, мов піймана пташина, розгортаючи свої окраси і блищачи барвами. Нивки полів, мов багатокольорові прапори, велично розстеляли свої простори» [5, с. 264]. В інших моментах вона «тримала цупкими обіймами» [5, с. 324], «гнівалася» [5, с. 409], «втягує у своє нутро» [6, с. 62], «ніжила» [6, с. 67], «стогнала, пила кров, насичувалася, лущилася» [6, с. 108]. Завдяки такому художньому прийому земля стає не просто середовищем для життя людей, а активним учасником подій і духовним символом існування.

З початком війни земля постає як чутлива й реагуюча істота: вона «виразно тремтить» [5, с. 376], ще не встигла «випити рештки розлитої крові» [5, с. 514], а згодом «закостеніла» під вагою подій [5, с. 363]. Через ці метафори У. Самчук передає всю глибину страждань краю та людей, показуючи землю не лише як фізичний простір, а як живий свідок трагедії.

Земля для людини завжди була необхідною умовою виживання та основою багатства й достатку. Матвій віддає їй усі свої сили, працюючи на ній і доглядаючи її власними руками. Його труд тяжкий, майже каторжний, спрямований передусім на здобуття власного наділу – ниви, що дає йому відчуття творця. Він прагне віддати землі все своє життя й енергію, бажаючи мати її якомога більше, адже для селянина вона є найціннішим скарбом. Кожну копійку Матвій використовує для придбання ділянок, бо земля не може існувати без господаря. Як підкреслює автор: «Земля належить тому, хто працює і прагне працювати. Так і має бути. Даром – ні. Не хочу отримувати даром, коли можу купити, а хто не має змоги – нехай у розстрочку, на виплат. Лише власне, працею здобуте, солодке й дороге. Не смій чинити інакше» [5, с. 396].

Праця на землі у романі постає не лише як вимушена необхідність, а як фундаментальна

умова існування людини. Вона несе в собі силу, що забезпечує не тільки матеріальне благополуччя, а й духовне збагачення особистості. Через трудову діяльність людина зміцнює свій характер, стає впевненою у власних силах і здобуває авторитет та повагу серед оточуючих.

Володько, як і його батько, чутливо відчуває «струни» землі, її настрої і душу. Він сприймає красу, радість і смуток рідного краю, відчуваючи глибоку вдячність за кожен клаптик батьківщини. Як пише У. Самчук, земля дарує йому це відчуття: «Володько чує землю, бачить її радість і горе, повне єство вдячне цьому клаптю великої батьківщини» [5, с. 409]. При цьому земля стає для героя наставником і попередником моральних небезпек, оберігаючи його від духовного занепаду: «Рідна земля промовляє до Володька: як добре, що він прислухався до голосу душі... Земля втихомирила голоси карикатур, плакатів і промовців» [5, с. 433]. Завдяки такому образу У. Самчук демонструє, що земля не лише матеріальний ресурс, а живий духовний провідник, який формує моральну сутність людини.

Проблема взаємозв'язку людини та землі в романі «Волинь» розкривається дуже глибоко. Автор підкреслює, що знищення приватної власності стало однією з ключових причин денаціоналізації українського суспільства. Людина, позбавлена права на власність, втратила здатність діяти самостійно й проявляти ініціативу. Вона перетворюється на безликий «гвинтик» у величезному механізмі, зводячись до стандартної «норми» існування.

Улас Самчук у своєму творі демонструє образ нового, активного селянина. Його герой діє свідомо, добровільно і відповідально, причому не лише задля власної користі, а й на благо громади, серед якої він живе. Поряд із малодіяльними й інертними персонажами автор показує працюючого, поступового селянина, для якого робота на землі стає не просто обов'язком, а джерелом життя, засобом самореалізації та духовного зростання. У. Самчук наголошує, що глибинне коріння українця – століттях вироблених традицій розумного господарювання на землі. Герої письменника, закликаючи до змін, усвідомлюють: розрив із рідною землею, особливо через колективізацію, загрожує не лише фізичним виживанням, а й духовним зубожінням. Відірваність від землі стає джерелом голоду, морального спустошення та втрати національної ідентичності, адже земля для селянина – не тільки ресурс, а фундамент його буття й духовності.

Висновки. Отже, трилогія Уласа Самчука «Волинь» вирізняється поліфонічною структурою, що виявляється в багатшаровості сюжетів і мотивів. Головним лейтмотивом твору є пробудження національної свідомості серед селян, яке автор подає як основу існування та розвитку української нації. Цей мотив стає особливо виразним через пере-

плетення ключових тем – землі, духовного життя народу та формування людини нового типу. Одним із провідних образів і символів роману є земля, яка постає в різних значеннях: від конкретного ґрунту до ширшого, метафоричного розуміння як батьківщини, що уособлює зв'язок людини з рідною землею та її культурною і духовною спадщиною.

Список літератури:

1. Вакульчик В. Улас Самчук – літописець трагічної доби. URL: <http://samchuk.oa.edu.ua/a14.htm>.
2. Гон М. До вивчення творчості Уласа Самчука. *Урок української*. 2005. № 3/4. С. 45–46.
3. Жив'юк А. «Дерманські обереги Уласа Самчука». *Слово і час*. 1993. №8. С. 81–82.
4. Русак І. Естетичні погляди Уласа Самчука URL: <http://dontsov-ic.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=244>.
5. Самчук У. Волинь. Роман у трьох частинах. Київ: Дніпро, 1993. Т. 1. 573 с.
6. Самчук У. Волинь. Роман у трьох частинах. Київ: Дніпро, 1993. Т. 2. 334 с.
7. Фасоля А. М. Великий учитель свого народу: Вивчення творчості Уласа Самчука в середній школі. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 94 с.
8. Чернихівський Г. Улас Самчук: сторінки біографії. Монографія. Тернопіль: Збруч, 2005. 247 с.
9. Шевчук Валерій. Улас Самчук та його Волинська сага. *Українська мова і література в школі*. 1992. № 11-12. С.30–33.

Kozubenko L. M. THE CONCEPT OF CHILDHOOD AND LAND IN ULAS SAMCHUK'S TRILOGY «VOLYN»

The article examines the concept of childhood and land in U. Samchuk's trilogy "Volyn". Attention is drawn to the fact that U. Samchuk shows the formation of a new personality of the hero by immersing him in the world of childhood and youth, recreating the stages of the birth of a new consciousness.

It is found that land in the writer's creative vision appears not just as a material value, but as the fundamental basis of being, a living force that shapes a person's inner world and determines the true measure of his prosperity. In the novel-trilogy "Volyn", Ulas Samchuk with particular expressiveness recreates the everyday life of the peasantry, their way of life and work, emphasizing the dramatic dependence of man on the land. It is she who fills the peasant's existence with meaning, requires hard work, knowledge and responsibility of the owner. The motive of owning one's own allotment permeates the entire work: from the desire to acquire land and the ability to cultivate it to the concern for its preservation and transfer to future generations. For the heroes of "Volyn", the land becomes the central vital value, because it is it that affirms a person as a master, gives him a sense of fullness of being and determines the meaning of life.

It is determined that the novel "Volyn" is saturated with dramatic events that allow us to show vivid, sincere images of peasants with their inner experiences, emotions and unique psychology. The constant center of the narrative remains the desire of the heroes to find the meaning of life and determine their place on their native land, which gives the work a deep philosophical and spiritual sound.

It is stated that the heroes of U. Samchuk, calling for change, realize: a break with their native land, especially through collectivization, threatens not only physical survival, but also spiritual impoverishment. Separation from the land becomes a source of hunger, moral devastation and loss of national identity, because land for a peasant is not only a resource, but also the foundation of his existence and spirituality.

The article proves that U. Samchuk's trilogy "Volyn" is distinguished by its polyphonic structure, which is manifested in the multi-layeredness of plots and motifs. The main leitmotif of the work is the awakening of national consciousness among the peasants, which the author presents as the basis for the existence and development of the Ukrainian nation. This motif becomes especially expressive through the interweaving of key themes – the land, the spiritual life of the people and the formation of a new type of person. One of the leading images and symbols of the novel is the land, which appears in various meanings: from specific soil to a broader, metaphorical understanding as the homeland, which personifies the connection of a person with his native land and its cultural and spiritual heritage.

Keywords: concept, childhood, land, trilogy, image, writer, hero, work.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.05.2026